

Берзін П. С.,
 доктор юридичних наук, доцент,
 професор кафедри кримінального права
 та кримінології юридичного факультету
 Київського національного університету
 імені Тараса Шевченка

КОРЕФЕЙ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА. ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ НАРИС ПРО СЕРГІЯ ІВАНОВИЧА ТИХЕНКА

У статті висвітлюються основні напрями науково-педагогічної діяльності С. І. Тихенка, що пов'язані з наукою кримінального права. Визначається внесок цього вченого у розвиток вказаної науки на основі архівних джерел.

Ключові слова: кримінальне право, наука, наукова діяльність, історія розвитку, кримінальна відповідальність.

В статті освещаются основные направления научно-педагогической деятельности С. И. Тихенко, связанные с наукой уголовного права. Определяется вклад этого ученого в развитие указанной науки на основе архивных источников.

Ключевые слова: уголовное право, наука, научная деятельность, история развития, уголовная ответственность.

Серед знаних представників Київської школи кримінального права одне із провідних місць посідає Сергій Іванович Тихенко. З його ім'ям невідривно пов'язується становлення кафедри кримінального права Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (далі – КДУ) у повоєнні роки, розвиток в СРСР кримінально-правових учень про посягання на соціалістичну власність (у тому числі такі, що супроводжувались підлогом документів), господарські злочини проти радянської торгівлі, посадові злочини та вирішення інших нагальних питань теорії радянського кримінального права й судової практики. Особистість С. І. Тихенка посідає на сторінках літопису названої наукової школи особливе місце,

адже наукові інтереси славетного вченого не обмежувались кримінальним правом. Понад сорока років своєї науково-педагогічної та практичної діяльності він присвятив розвитку радянської криміналістики, увійшовши до історії як глибокий знавець цих двох наук. Таку саму широту мала і практична діяльність С. І. Тихенка, що аж ніяк не завадило йому зробити вагомий внесок в розвиток радянського кримінального права. Його роботи зберегли не лише історичне, а й практичне значення.

Проте для більшості сучасних дослідників життєвий шлях цього без сумніву видатного науковця-криміналіста залишається маловідомим. Не став винятком і автор цих рядків, який зі сторінок Української радянської енцикло-

педії, виданої ще у «далекому» 1984 році, вперше дізнався про С. І. Тихенка як «українського радянського юриста, професора (з 1960 р.), заслуженого діяча науки УРСР (з 1968 р.)» [1, с. 169]. Зацікавившись його особистістю, зокрема, завдяки посиланням окремих вчених на його наукову працю, присвячену проблемам проведення експертизи вогнепальної зброї [2], я дещо здивувався, коли дізнався, що Сергій Іванович на юридичному факультеті КДУ паралельно з курсом криміналістики викладав ще й курс кримінального права. Проте, намагаючись розшукати відомості про життя та діяльність цієї людини, вдалося знайти лише колег Сергія Івановича по кафедрі: В. Г. Гончаренка, В. К. Лисиченка, С. А. Тарарухіна, І. К. Туркевич та С. С. Яценка.

Більш успішними виявились архівні пошуки. Зокрема, пощастило не тільки відшукати цікаві документи про С. І. Тихенка, але й прослідкувати майже весь його творчий шлях. Документи свідчили, що у цієї людини була не проста доля.

Народився С. І. Тихенко 25 травня 1896 року у м. Шемаха Бакинської губернії [3, с. 5] (нині – Азербайджанська Республіка) в родині помічника податного інспектора та сільської вчительки. Батько Сергія Івановича – Іван Андрійович – майже все своє життя працював на державній службі. До жовтневого перевороту 1917 року служив у м. Шемаха, Тбілісі, Миколаїві, Батумі, Владивостоці, Баку та Казані спочатку на посадах податного інспектора, а згодом й управляючого відділенням державного банку. У жовтні 1917 року, звільнившись з цієї посади та залишивши родину в Казані, Іван Андрійович переїжджає до Москви, де біля року працює старшим бухгалтером в управлінні залізниць. Повернувшись в Казань у 1919 році, він перевозить родину до Києва, де й проживає до своєї смерті у 1933 році. Мати С. І. Тихенка – Глафіра Григорівна – після смерті чоловіка переїхала у 1934 році на постійне місце проживання в США до свого

сина – старшого брата Сергія Івановича – Володимира Івановича.

Доля В. І. Тихенка не менш цікава, ніж його молодшого брата Сергія. Закінчивши у Владивостоці гімназію, Володимир Тихенко поступає у Петрограді на старші курси ліцею, навчання на яких дорівнювалось трьом першим курсам юридичного факультету Петроградського університету. По закінченні цих курсів у 1915 року він в якості вільнонайманого був прийнятий у Петроградський кавалерійський полк. Проте, зламавши під час військових навчань ногу, яка згодом неправильно зрослась, Володимир отримав відстрочку від діючої військової служби. Skorиставшись цим, він продовжив навчання в Петроградському ліцеї аж до жовтня 1917 року, коли радянська влада, закривши ліцей, надала право студентам двох старших курсів скласти випускні іспити, щоб закінчити навчання. Склавши їх та закінчивши повний курс навчання в ліцеї, Володимир Тихенко допускається на юридичному факультеті Петроградського університету спочатку до складання двох курсових іспитів по дисциплінах, які не викладались в ліцеї, а потім – до державних іспитів. Склавши державні іспити екстерном в березні 1918 р.¹, він повертається до Казані, де влітку цього ж року мобілізується солдатом до однієї із Білих армій. Згодом, у 1922 році, після залишення Білими арміями Сибіру та Далекого Сходу, родина Тихенків отримала від старшого сина листа, в якому він писав, що після мобіліза-

¹ Два місяця потому, в червні 1918 року Петроградський університет перейменували в перший Петроградський державний університет. Через рік юридичний факультет цього університету був перетворений в політико-юридичне відділення факультету суспільних наук. Постановою Ради Народних Комісарів РСФРР від 23 квітня 1926 року на базі правового відділення факультету суспільних наук Ленінградського університету був створений факультет радянського права (див.: Томсинов В. А. Павел Исаевич Люблинский (1882–1938). Библиографический очерк // Люблинский П. И. Техника, толкование и казуистика уголовного кодекса / Под редакцией и с предисловием В. А. Томсинова. – М.: Зерцало, 2004. – С. X; Томсинов В. А. Российские правоведы XVIII–XX веков: Очерки жизни и творчества. В 2-х томах. – Том 2. – С. 476).

ції був звільнений від військової служби у зв'язку з хворою ногою, а зараз працює юрисконсультом у Владивостоцькому представництві якоїсь американської фірми. Незабаром це представництво було відкликано до США, куди дозволили виїхати й В.І. Тихенку. Після переїзду на нове місце проживання Володимир Іванович, поєднуючи роботу юриста з навчанням в Університеті Берклі, змінив профіль діяльності, отримавши спеціальність хіміка. У 30-ті роки ХХ століття В.І. Тихенко (свої наукові праці він підписував як «VladimirJ[ohn] Tihenko» або «V.J. Tihenko») у певних колах став доволі відомим вченим-хіміком. У 1930 році він захистив докторську дисертацію, дослідивши процеси окислення, скорочення і каталітичного розпаду речовини під назвою «гідроксиламін» («Hydroxylamine») [4]. Разом з Г. Хенсіллоном (G. S. Hensill) винайшов спеціальний хімічний метод виміру зміщення нафтової емульсії на воску, який став називатися за іменами його авторів («Tihenko – Hensillmethod») [5, с. 321; 6, с. 242], а також запатентував у листопаді 1933 року спеціальний пристрій «тангентметр» [7]. Працюючи одночасно в хімічній лабораторії Каліфорнійської корпорації хімічних розприскувачів м. Берклі та Каліфорнійському технологічному інституті, він у 1934 р. й забрав до себе матір.

Ця здавалося б невинна за поняттями кінця ХХ століття обставина викликала в ті часи багато зауважень на службі Тихенка-молодшого. І хоча у своїх автобіографіях Сергій Іванович не приховував цього факту, він все одно був приводом до тривалих перевірок як при призначенні на нову посаду, так і під час постійних «кадрових чисток», що практикувались у ті роки. Так, у своїй автобіографії, датованій 19 березня 1956 р., він писав: «Із моїх близьких родичів за кордон в США, місто Берклей (Берклі – П.Б.) виїхали у 1922 р. мій брат (із Владивостока з американською фірмою, де він був юрисконсульт) і у 1934 р. моя мати (виїхала

із Києва до мого брата після смерті мого батька). З ними (братом і матір'ю – П.Б.) я зв'язку не мав, потім вказував, що вони померли; проте згодом у 1952 р. випадково дізнався, що на 1946–1947 (чи 48) рр. вони були живими. В подальшому відомостей про них не маю» [8].

Пізніше, ще в одній своїй автобіографії, підписаній 7 червня 1956 р., в черговий раз пояснюючи причини від'їзду свого брата і матері до США, Сергій Іванович згадував: «Моя мати <...> 1934 р. виїхала до США за таких обставин. Вона переписувалась із Києва з моїм братом, який перебував у США, і отримувала від нього посилки, на ґрунті чого у неї погіршилися відносини зі мною, оскільки я просив її цього не робити. Після смерті у 1933 р. мого батька вона отримала від мого брата пропозицію переїхати до нього в США (цей виклик в мене зберігся). Я, у свою чергу, пропонував їй жити зі мною, але просив її припинити зв'язок з моїм братом. Мати надала перевагу пропозиції мого брата і з дозволу нашої влади виїхала до нього у 1934 р. із Києва через Москву в США, що було мною важко пережито і завжди мучило. На цей час їй було 65 років. Після цього я з нею не переписувався взагалі <...> Році у 1922, після визволення від білих Далекого Сходу мої рідні в Києві отримали від нього (брата – П.Б.) із Владивостока надісланого через Казанський державний банк листа, де у якому він писав, що від військової служби був звільнений внаслідок хворої ноги і що працює юрисконсультом в якійсь американській фірмі. Із наступних листів брата до моїх рідних мені відомо про таке. Незабаром відділення фірми, де служив брат, було відкликано до США, куди брату дозволили виїхати разом з цим відділенням. В США брат проживав весь час у місті Берклей в штаті Каліфорнія. Маючи далі вказано «з дитинства», яке закреслено – П.Б.] схильність до технічних наук, брат в США, суміщаючи з роботою навчання, перекваліфікувався, отримавши освіту хіміка, яким і став далі

працювати. На 1934 р., коли до нього виїхала моя мати, він проживав у місті Берклей (Берклі – П.Б.), служив хіміком в лабораторії Каліфорнійської корпорації хімічних розприскувачів, був ряд років одружений, причому одружився в США на росіянки, хто вона – не знаю, дівоче прізвище його дружини Борзова (Марія), дітей в нього не було. З братом, як і з матір'ю, після 1934 р. я не переписувався взагалі. Відомостей про матір і брата після 1934 р. я не мав, потім вважав, що їх вже немає в живих, особливо моєї матері у зв'язку з її похилим віком. Проте у 1952 р. випадково дізнався, що у 1945 або 1947 р. вони ще були живими. Дізнався я про це від мого родича похилого віку, чоловіка моєї покійної тітки (Ольги Андріївни Тихенко-Астаурової), який проживав у Москві. Я до нього якось у 1952 р. зайшов, і він мені повідомив, що по закінченні Вітчизняної війни, у 1946 або 1947 р., він обмінявся з мою матір'ю двома-трьома листами, після чого переписку припинив; моя мати тоді проживала як і раніше з моїм братом у місті Берклей (Берклі – П.Б.), брат все ще працював хіміком. Подальших відомостей про них не маю» [8].

Ще більш трагічною виявилась доля старшої сестри Сергія Івановича – Ольги Іванівни, – чие життя обірвалось у 1919 році, коли вона поїхала із Казані до Петрограду розшукувати свого нареченого.

Навчався С.І. Тихенко, як він потім сам неодноразово згадував, «у гімназіях міст, де служив батько» [8]. У січні 1915 року Іван Андрійович Тихенко, отримавши чергове переведення по службі (тепер вже із Владивостока до Баку), переводить молодшого сина із гімназії у Владивостоці до гімназії у Петрограді. По її закінченню, Сергій Тихенко навчається на курсах Петроградського ліцею, причому на один курс молодше за свого брата. Як і він, Тихенко-молодший спочатку в березні 1918 року складає в ліцеї всі випускні іспити, після чого також допускається на юридичному факультеті Петроградського університету до скла-

дання державних іспитів у спеціально створеній для цього випробувальній комісії [3]. Склавши їх екстерном у травні цього ж року, Сергій Тихенко переїжджає до родини в Казань.

Підтвердженням здобутої Сергієм Тихенком освіти в Петрограді є посвідчення, видане йому за підписом заступника секретаря Президії факультету суспільних наук Петроградського університету 24 вересня 1923 року (за № 1255). У цьому посвідченні, зокрема, вказується, що «Предъявительского Тихенко, С.И. в сессию 1918 года подвергался испытанием в Юридической Испытательной Комиссии при Петроградском Университете и получил диплом второй степени, что подписью с приложением печати удостоверяется» [3].

Щоправда, у деяких своїх автобіографіях Сергій Іванович, визначаючи місце здобуття своєї вищої освіти, писав: «Скінчив юридичний факультет Ленінградського Університету в 1918 р.» [3], «1918 р. скінчив юридичний факультет Ленінградського Університету» [3], «В 1918 г. Окончил юридический факультет Петроградского университета» [3]. У документі С.І. Тихенка під назвою «Учетно-воинский билет» також зазначається, що Сергій Іванович «окончил юридический факультет Ленинградского Университета в 1918 г.». Те, що С.І. Тихенко закінчив юридичний факультет Петроградського університету зазначається в його Персональній справі, складеній 5 квітня 1924 року [3].

Між тим юнацтво майбутнього корифея кримінального права та криміналістики не було таким вже беззаперечним з точки зору «відданості справі революції».

Тут видається доцільним зупинитися, хоча б і коротко, на тому, що весною – на початку літа 1918 року в Омську та Петропавловську, а дещо пізніше – по всьому Степному Сибіру відбулися повстання антибільшовицьких організацій та активізація діяльності білогвардійських військових формувань. 7 червня 1918 року в Омську відбулося антира-

дянське повстання, а вже 23 червня влада перейшла до Тимчасового Сибірського уряду. 23 вересня 1918 року в Уфі на базі згоди зі всіма місцевими і регіональними урядами (у т.ч. «тимчасовими») Сибіру була створена Уфимська Директорія – «Тимчасовий Всеросійський уряд», який 9 жовтня 1918 р. із Уфи переїхав до Омська. 4 листопада 1918 року Військовим міністром Уфимської Директорії був призначений адмірал О.В. Колчак, який прибув в Омськ ще 13 жовтня 1918 року. 18 листопада 1918 року О.В. Колчак здійснив «державний переворот», установивши одноособову владу і диктатуру на Уралі, в Сибіру та на Далекому Сході. Саме під його керівництвом здійснювалося координування всіх бойових операцій сибірських Білих армій з 24 грудня 1918 року по 4 січня 1920 року [9, с. 15–17, 449–450, 465–466].

Якраз до Омська із Казані ще на початку літа 1918 року і переїжджає Сергій Тихенко. Там він з липня цього ж року й до грудня 1919 року (коли Уряд і Ставка Верховного Головнокомандування О.В. Колчака змушені були залишити Омськ, здавши його 14 листопада 1919 року без бою Червоній армії [9, с. 21]) працює на посаді помічника діловода 1-го розряду у відділі кредитових білетів державного банку [3]. Причому від військової служби в білогвардійській армії звільняється за станом здоров'я.

Нині вже важко зрозуміти наскільки всі ці обставини вплинули на подальшу кар'єру Сергія Івановича, скільки неприємностей викликали ці рядки його біографії у близьких Тихенка. Єдине, що можна з впевненістю констатувати, це те, що до кінця свого життя С.І. Тихенко так і залишався безпартійним [3].

Військова служба Сергія Тихенка у лавах Червоної армії почалася в січні 1920 року з посади військового слідчого Штабу військ Західного Сибіру. При цьому в спеціальному документі С.І. Тихенка під назвою «Личная книжка» зазначається, що він був добровольцем Червоної армії [3].

У травні того ж року він обійняв посаду начальника юридичного відділу Штабу військ Східно-сибірського сектора Внутрішньої охорони [3]. У виданому С.І. Тихенку 15 травня 1920 року посвідченні вказувалося: «Дано сие от Штаба Восточно-Сибирского Сектора Войск Внутренней Охраны тов. Тихенко Сергею Ивановичу в том, что он действительно состоит на службе в названном Штабе в должности Начальника Юридического Отдела» [3].

Проте і на посаді начальника юридичного відділу Сергій Іванович працював недовго. Вже у жовтні 1921 року Тихенко переводиться до Революційного військового трибуналу військ ВНУС Східного Сибіру, що розташовувався у Красноярську, на посаду військового слідчого. Характеру С.І. Тихенка були властиві наполегливість в оволодінні знаннями, активна життєва позиція. Це, у свою чергу, сприяло зростанню довіри до молодого слідчого з боку його керівництва. Проявлялась така довіра передусім у дорученні відповідальних справ. Зокрема, у своїх автобіографіях, підписаних відповідно 19 березня і 7 червня 1956 року, Сергій Іванович згадував: «У цей час мені доручали відповідальні справи. Так, я провів слідство у справі про контрреволюційне повстання у м. Ачинську (мандат в мене зберігся)» [8] (в одному випадку він вказує на те, що відповідний мандат про це в нього зберігся). Утім, на цьому його спогади про революційне минуле, боротьбу з антибільшовицьким елементом обриваються. Ніякого описання своєї ролі у цьому розслідуванні, а тим більше деталізацію певних подій Сергій Іванович не наводить. Тому, зацікавившись цим епізодом із життя вченого, я звернувся до вивчення бібліотечних і архівних джерел про події антибільшовицького руху на Єнісеї у другій половині 20-х років, і, зокрема, про так зване «Ачинське повстання» (3–5 листопада 1920 року). Враховуючи ту серйозність, з якою нова влада ставилась до боротьби з антибільшовицьким повстанським

рухом, а також значущість правильності розслідування справ про нього, з абсолютною впевненістю можна зробити висновок, що доручення 25-річному слідчому, який до того ж лише три роки як закінчив юрфак, взяти участь у розслідуванні антибільшовицького повстання не можна визнати звичайною випадковістю, пов'язаною з браком кадрів, хоч останнє і мало місце у ті часи. Очевидно, незначний час, протягом якого Сергій Тихенко служив при новій владі, виявився достатнім, щоб зарекомендувати себе відповідальним (гідним справі революції) працівником.

Описуючи основні моменти зазначеного повстання, зверну увагу на таке. Станом на листопад місяць 1920 року в районі Ачинського повіту (у Серезькій, Подсосенській, Назарівській та Медведській волостях) утворились озброєні групи загальною кількістю біля 100 (за іншими даними – 200 і, навіть, 350–400) осіб (звідси ще одна назва цього повстання – «Серезьке»), що підтримали аналогічні (в інших регіонах Сибіру) виступи проти виконання «продрозверстки». Повстанці виставили лозунг: «Не виконувати розверстки, не ввозити хліб – хай самі прийдуть, тоді ми їх покажемо!». 3–4 листопада 1920 року ці формування (в офіційних радянських документах називаються «отрядами білих»), повстанцями, до числа яких входили «мобілізовані унтер-офіцери та частина із останньої мобілізації»), ведучи бої, розгромили отряд Червоної армії (ВНУС) кількістю 200 осіб (змушений був відступити 4 листопада). Проте ці успіхи повстанців виявилися тимчасовими та не отримали належного розвитку. Наступного дня поповнені й більш забезпечені зведені отряди 68-ої бригади ВНУС комбрига М. Ф. Барандохіна ліквідували ці повстання, посунувши повстанців та їх сім'ї у тайгу, південніше Серезю. Їх переслідування тривало ще майже два тижня, а опір, що чинився ними, серйозної небезпеки для більшовиків не мав. По результатах цих подій рішенням Президії

Єнісейського Губкому Робітничо-селянської партії (більшовиків) були «схвалені заходи військової трійки з питання про направлення на місце сесії ревтрибуналу та керівництва, що дається для дій ревтрибуналу», а також поставлені «питання про мобілізацію політичних працівників для роботи в місцях ліквідації повстання» [10]. До числа цих осіб і був включений військовий слідчий Революційно-військового трибуналу військ ВНУС Східного Сибіру С. І. Тихенко.

Саме в ті роки молодий Тихенко зацікавився науково-дослідницькою та викладацькою роботою – паралельно з основною роботою читає в порядку громадського навантаження лекції з радянської конституції та військового законодавства у Школі комскладу військ ВНУС Східного Сибіру [3], за що отримує подяку.

У квітні 1921 року Тихенко від'їжджає з Красноярську до Казані, де в той час знаходились його рідні, у розпорядження Татарстанського військового комісаріату. Тут біля місяця працює у Всеобучі інструктором з шахів, після чого за порадою батька у травні 1921 року переїжджає до Києва. Так розпочався київський період життя Сергія Тихенка.

У Києві С. І. Тихенко прожив все своє подальше життя, за виключенням періоду, пов'язаного з німецько-фашистською окупацією, але про це пізніше. А тоді, у травні 1921 року, він продовжує працювати приватним викладачем, читаючи слухачам лекції з конституції та військового законодавства (законознавства) у Київській військовій школі командного складу військ ВЧК, в третій військово-інженерній школі та Вищій військової школі ім. С. С. Каменєва [3].

У виданих приватному викладачу С. І. Тихенку посвідченнях з приводу його педагогічної діяльності вказувалось: «Настоящее выдано тов. Тихенко Сергею в том, что он действительно состоит на службе в 3 Военно-Инженерной Киевской Школе Комсостава в должности прив[атного] преподавателя» [3], «Предъявитель сего есть

дійствительно приватный преподаватель Киевской Высшей Объединенной имени Главкома С.С. Каменева усовершенствования состава школы Тихенко Сергей Иванович» [3].

Після виключення курсу військового законодавства із учбового плану названих навчальних закладів Сергій Іванович у липні 1922 року повертається на слідчу роботу спочатку у Військово-транспортному трибуналі Південно-західної залізниці, а потім у Верхне-Дніпровському відділі Округу шляхів сполучення, де працює до його розформування у березні 1923 року. Розпочалася слідча робота Сергія Івановича у зазначеному трибуналі 20 липня 1922 року, а звільнений зі служби у трибуналі він був 5 лютого 1923 року. Про це свідчить наступний запис у виданому С.І. Тихенку посвідченні: «Настоящее удостоверение выдано тов. Тихенко Сергею Ивановичу в том, что он состоял на службе в Воентрибунале Юз[д] и Р[еки] с 20 июля 1922 г. в должности военного следователя и уволен со службы 5 февраля 1923 г. по случаю ликвидации Трибунала» [3].

Однак, офіційні записи у деяких документах Сергія Івановича містять доволі обмежені дані про його військову службу впродовж 1920–1923 років. Серед таких записів зустрічаються, наприклад, такі: «Викладач російською мовою: з 1920–1922 р. законодавство у військових школах (також у Вищій Школі імені Каменєва)» [3], «... У червоній армії був військовим слідчим» [3], «У 1918^{мв} та 1919^{мв} працював у Держбанку. Потім (1920–22) служив у війську (на посадах військового слідчого, а також викладача законодавства різних військ[ових] шкіл, у тому числі Вищої Школи імені Каменєва). У 1922–23^{мв} р. працював у В[ійськово-] Т[ранспортному] Трибуналі П[івденно-] З[ахідної] заліз[ниці] на посаді військового слідчого», «Доброволец Красной армии в Штабе войск Восточной Сибири. Следователь». При цьому офіційною датою демобілізації С.І. Тихенка називається 1922-й рік [3].

Саме на початку 20-тих років молодий Сергій Тихенко, захопившись кримінальним правом та криміналістикою, починає працювати у Київському інституті народного господарства (далі – КІНГ). Спочатку у 1923-му році його запрошують проводити семінарські заняття з кримінального права на соціально-правовому факультеті КІНГ, а 19 березня 1924 року на засіданні Бюро КІНГ С.І. Тихенко затверджується на посаді молодшого асистента при Юридичній клініці КІНГ [3]. З цього приводу 3 лютого 1924 року Сергій Іванович пише в своєму «Curriculum vitae»: «С 1923 года работаю в качестве члена-сотрудника криминалистического семинара при КИИХ'е». Посада члена-співробітника криміналістичного семінару при КІНГ зазначена також в Персональній справі викладача КІНГ С.І. Тихенка, складеній 5 квітня 1924 року [3].

У тому ж році Сергій Іванович запрошується на посаду молодшого асистента Юридичної клініки КІНГ [3]. Так, у написаній 3 лютого 1924 року Тихенком заяві, яку він подав ректору КІНГ, зазначено: «Прошу предоставить мне должность младшего ассистента юридической клиники» [3].

17 березня 1924 року комісія соціально-правового факультету КІНГ підтримала прохання С.І. Тихенка про зарахування його у складі КІНГ на зазначену посаду, про що було винесено постанову, а через три дні рішення комісії було затверджене на засіданні Бюро КІНГ. У витягу з протоколу № 7 засідання Бюро КІНГ від 19 березня 1924 року вказувалось «о предоставлении должности младшего ассистента юридической клиники С.И. Тихенко». 31 березня 1924 року ректором КІНГ було підписано наказ № 70, у § 1 якого зазначалося, що С.І. Тихенко призначається (мовою оригіналу) «молодшим асистентом Правничої Клініки з 19го Березня б.р.». Водночас у Персональній справі викладача КІНГ С.І. Тихенка, складеній 5 квітня 1924 року, зазначається, що посада, яку він

обіймав у Юридичній клініці з 19 березня 1924 року, мала таку назву: «мл[надший] асистент (он же секретарь)». Про те, що посада молодшого асистента при Юридичній клініці КІНГ, яку обіймав Тихенко, була рівнозначною секретарю клініки зазначається і в інших матеріалах його Персональної справи [3].

Між тим, у деяких архівних джерелах посада С. І. Тихенка, яку він обіймав у Юридичній клініці КІНГ визначається як асистент, а не молодший асистент. Сам Сергій Іванович писав з цього приводу у своїй автобіографії 1 березня 1927 року: «З 1923го року почав працювати в КІНГ'у, як член-співробітник семінару карного права. У березні 1924 р. був призначений у КІНГ'у на посаду асистента (при Юридичній Клініці), що на ній перебуваю й досі». При цьому в окремих документах вказувалось, що посаду асистента у КІНГ Сергій Іванович обійняв з 19 березня 1924 року [3].

Про те, що у Юридичній клініці КІНГ Тихенко обіймає посаду асистента він власноруч зазначив 30 липня 1924 року в поданій ректору КІНГ заяві про надання йому посвідчення про відпустку. У свою чергу видане це посвідчення було Сергію Івановичу 30 серпня 1924 року, а його посада у КІНГ була визначена як «асистент» [3].

Як співробітник Юридичної клініки КІНГ Сергій Іванович у 1924–1925 роках вирушав у наукові відрядження до Москви і Ленінграда. Їх метою в літературі називається збір матеріалів та вивчення відповідного досвіду юридичних клінік Московського і Ленінградського державних університетів [11, с. 109].

Про рівень підготовки майбутнього криміналіста і викладача кримінального права у КІНГ можуть свідчити такі рядки у його Анкетному листі (формулярі): «Читаю, пишу, можу викладати російською або українською мовою. Володію також (але викладати не можу) німецькою, французькою та англійською мовами». Перебуваючи співробітником КІНГ, С. І. Тихенко успішно «склав іспит з української мови по 1 (першій) категорії в Комісії в Справах Українізації Інституту 7-го і 8-го грудня 1925 року» [3].

У деяких записках, що містяться в Анкетному листі (формулярі) молодшого асистента Юридичної клініки КІНГ С. І. Тихенка, заповненому 1 березня 1927 року, Сергій Іванович власноруч пишу про вивчення ним кримінального права під керівництвом тогочасного завідуючого кафедрою кримінального права і кримінального процесу КІНГ, професора Миколи Миколайовича Паше-Озерського. Так, С. І. Тихенко записав українською: «Вивчаю карне право (під керівництвом проф. Паше-Озерського) з 1923 р.» [3].

В автобіографії, написаній Сергієм Івановичем 1 березня 1927 року також вказується, що вивчення ним кримінального права здійснювалося у КІНГ під керівництвом М. М. Паше-Озерського. При цьому окрему увагу Тихенко звертає на те, що з 1925 року в КІНГ він починає проводити практичні заняття з цієї дисципліни. «З 1923го р. вивчаю, під керівництвом проф. Паше-Озерського, карне право. Зокрема, 1925 р. проводив у КІНГ'у практичні вправи (на 3^{му} курсі юрфаку) з карного права» [3], – писав Сергій Іванович.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Украинская советская энциклопедия. – Том 11. – К.: Глав. ред. Укр. сов. энц-ии, 1984. – Кн. 1: «счисление-функционал». – 608 с.
2. Тихенко С. І. Експертиза вогнепальної зброї / С. І. Тихенко // Революційне право. – 1941. – № 2. – С. 11–22.
3. Державний архів м. Києва. – Ф. Р-871. – Оп. 2. – Спр. 380.
4. *Thienko V. J.* Oxidation, Reduction and Catalytic Decomposition of Hydroxylamine. – Berkeley, 1930. – 128 p.
5. *Clayton W.* The Theory of Emulsions and Their Thechnical Treatment. – 4th Ed. – Philadelphia: The Blakiston Co., 1943. – 669 p.

6. *Wendell M. Latimer. The Oxidation States of the Elements and Their Potentials in Aqueous Solutions.* – New York: Prentice – Hall, Inc., 1938. – 392 p.
7. *Tangentmeter / Vladimir J. Tihenko [Berkeley, Calif.], US Patent Application. Serial № 423,707 (27 January 1930). 4 Climes (Cl. 33–75) // Patented Nov. 7, 1933 / 1,933,880.* – P. 1–4.
8. *Архів Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* – Спр. зв. 1970–1971. – ПВС. – 129 с.
9. *Клавинг В. Гражданская война в России: Белые армии / В. Клавинг.* – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 637 с.
10. *Протокол заседания Президиума Енисейского губкома РКП(б) // Государственный архив Новосибирской области РФ.* – Ф.п. 1. – Оп. 1. – Д. 125. – Л. 68.
11. *Міхневич Л. В. Академік О. О. Малиновський та юридичний факультет Київського інституту народного господарства // Наукова спадщина академіка О. О. Малиновського і сучасність: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (4–6 грудня 2008 р., м. Рівне) / Ред. кол.: І. Б. Усенко (голова), Т. І. Бондарук (відп. секр.), Д. М. Диновський, Л. О. Зайцев, В. Є. Кириченко та ін. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. – С. 108–111.*

Продовження статті в наступному номері.

Berzin P. Coryphaeus criminal law. History and Law essay on Sergei Ivanovich Tyhenka.

In the article light up basic directions scientific-pedagogical activity of S. I. Tikhenko, related to science of criminal law. The contribution of this scientist is determined to development of the indicated science on the basis of the archived sources.

Keywords: *criminal law, science, scientific activity, history of development, criminal responsibility.*

Стаття надійшла до редакції журналу 21.10.2014 р.